

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١٣٥٦٩

دانشکده هنر

پایان نامه
جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته نقاشی

عنوان پایان نامه
بررسی و معرفی تخته رنگ های آثار نقاشی دوره تیموری

استاد راهنما
جناب آقای کاظم چلیپا

عنوان پروژه عملی
حیات معنوی دفاع مقدس

استاد راهنما
جناب آقای کاظم چلیپا

استاد مشاور
جناب آقای مرتضی افشاری

۱۳۸۸/۱۲/۱۶

مخاطبات مدرک عملی
مدرک

نام دانشجو
علیرضا دهقان پور

شهریورماه ۱۳۸۷

۱۳۲۵۱۹

دانشگاه هنر

به نام خدا

تمامی حقوق مادی و معنوی این پایان نامه تحصیلی متعلق به دانشگاه شاهد است و هر گونه نقل مطالب با ذکر نام دانشگاه شاهد، نام استاد راهنما و دانشجو بلامانع است. دانشجویان در صورتی می توانند نسبت به چاپ مقاله مستخرج از پایان نامه خود اقدام کنند که مقاله مورد تأیید استاد راهنما قرار گرفته باشد. همچنین به هنگام چاپ مقاله ذکر نام استاد راهنما ضروری است. عدم رعایت موارد فوق موجب پیگرد قانونی است.

« معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی »

تشکر و قدر دانی

بر خود لازم می دانم تا از اساتید گرانقدرم که از بذل هر گونه کمک و راهنمایی به من دریغ نورزیدند و همواره مرا مورد عنایت خود قرار دادند تا این رساله آماده شود، قدر دانی، و همیشه مرهون الطاف این عزیزان باقی بمانم. از استاد عزیز و هنرمند جناب آقای کاظم چلیپا که راهنمایی ها و ارشادات ایشان به عنوان استاد راهنما نقش بسزایی در تدوین این رساله داشته اند، و استاد محترم و هنرمند جناب آقای مرتضی افشاری که با راهنمایی ها و نظرات خود به عنوان استاد مشاور همواره مشوق بنده در این راه بوده اند. همچنین از دیگر اساتید محترم و مسؤولین گرانقدر دانشکده هنر، دانشگاه شاهد و کتابخانه موزه هنرهای معاصر، خانه صبا، دانشکده هنر شاهد و دیگر دوستان که در تهیه و تدوین این رساله مرا یاری کرده اند تشکر و قدر دانی می نمایم.

تاریخ ۸۸/۴/۲۳
شماره ۸۱۸/ن
پیوست

صور تجلسه دفاع

رساله نظری: بررسی و معرفی تخته رنگ های آثار نقاشی دوره تیموری
پروژه عملی: حیات معنوی دفاع مقدس

مربوط به خانم/ آقا علیرضا دهقانپور رشته نقاشی در تاریخ ۸۷/۹/۲۱ برگزار و
نمره رساله - ۱۸۱، پروژه عملی ۱۶،۸ و میانگین آن به عدد ۱۷،۲۸
و به حروف هفده و بیست و هشت اعلام می گردد.

اعضای هیات داوران

۱- آقای مرتضی افشاری

امضاء

۲- آقای کاظم چلیپا

امضاء

۳- دکتر علی اصغر شیرازی

امضاء

۴- خانم مینا صدری

امضاء

۵- آقای خشایار قاضی زاده

امضاء

مدیر گروه رشته هنر

نام و نام خانوادگی: امضاء:

امضاء

دانشکده هنر دانشگاه شاهد
چکیده پایان نامه
این چکیده به منظور چاپ در نشریات دانشگاه تهیه شده است.

عنوان پایان نامه: بررسی و معرفی تخته رنگ های آثار نقاشی دوره تیموری
استاد راهنما: جناب آقای کاظم چلیپا
نام دانشجو: علیرضا دهقان پور
شماره دانشجویی: ۸۴۷۹۵۰۰۶
رشته: نقاشی

چکیده:

گرد آورنده در این تحقیق، نخست درباره تاریخچه مکتب تیموری و نسخ خطی و نگاره های آن بحث نموده است. در ادامه با در نظر گرفتن نتایج تحقیقات پیشین داخلی و استخراج تخته های رنگی نگاره های انتخاب شده است. همچنین تأثیرات متقابل محتوا بر انتخاب رنگ ها و تعامل ذهنی هنرمند نگارگر با زندگی عادی، فحوای مذهبی در دوره های مختلف حکومت تیموری مورد بررسی قرار گرفته است. در ابتدا ۸۵ تخته رنگ مختلف، استخراج شده است که با توجه به نسخه، هنرمند و دوره ی حکمرانی طبقه بندی شده که در نهایت شمایی کلی از رنگ های کاربردی در مکتب تیموری بیان شده است. در این پژوهش تا حدی به تأثیرات دوره های قبل از تیموری نیز اشاره شده که روند تکاملی رنگ ها را عیان می سازد. مواردی که محقق در این تحقیق مد نظر قرار داده بیشتر جنبه کاربردی داشته که در تحقیق های مشابه انجام نگردیده است.

با استفاده از نتایج این تحقیق اکنون می توان گفت که زیبایی شناسی در انتخاب رنگ های دوره تیموری متأثر از نوع زندگی، طبیعت، معماری، دین، مذهب و همچنین آثار هنرمندان دوره های قبل قرار دارد.

کلمات کلیدی: رنگ، محتوا، تخته رنگ، تیموری، نگاره.

نظر استاد راهنما: برای چاپ در نشریات مربوط به دانشگاه مناسب است. تاریخ امضاء

۸۸/۶/۲۱

■ فهرست مطالب

فصل اول:

۱- مقدمه ۲

۱- بیان مسئله ۲

فصل دوم:

۱- پیشینه تحقیق ۵

فصل سوم:

۳- مفاهیم نظری و تجربی تحقیق ۹

۳-۱- تاریخچه حکومت تیموری ۹

۳-۲- ویژگی کلی دوره تیموری ۱۰

۳-۳- نسخه های مصور دوره تیموری ۱۲

۳-۳-۱- سمرقند، دوره حکمرانی تیمور و الغ بیگ ۱۲

۳-۳-۲- شیراز، دوره حکمرانی اسکندر سلطان ۱۳

۳-۳-۳- هرات دوره حکمرانی شاهرخ ۱۶

۳-۳-۴- شیراز دوره حکمرانی بایسنقر میرزا ۱۸

۳-۳-۵- شیراز دوره حکمرانی ابراهیم سلطان ۱۷

۳-۳-۶- هرات دوره حکمرانی سلطان حسین بایقرا ۲۳

۳-۴- نقاشی ایران در دوره ساسانی ۲۶

۳-۵- مکتب نقاشی ایران با نام مانی نقاش ۲۶

۳-۵-۱- طرح و رنگ در آثار مانوی و تاثیر آن در نگارگری ایران ۲۷

- ۲۸..... ۳-۶- مانى وكمال الدين بهزاد
- ۲۸..... ۳-۷- نگارگران دوره تیموری
- ۲۸..... ۳-۷-۱- خليل
- ۲۹..... ۳-۷-۲- غياث الدين
- ۲۹..... ۳-۷-۳- روح الله ميرک خراسانى
- ۳۰..... ۳-۷-۴- مولانا ولى الله
- ۳۰..... ۳-۷-۵- شاه مظفر
- ۳۰..... ۳-۷-۶- کمال الدين بهزاد
- ۳۲..... ۳-۸- رنگ
- ۳۳..... ۳-۹- تخته رنگ (پالت) چيست
- ۳۳..... ۳-۱۰- رنگ چيست؟
- ۳۵..... ۳-۱۱- رنگ هاى گياهى
- ۳۵..... ۳-۱۲- نام برخى از رنگهاى طبيعى، استفاده شده در نگارگرى دوره تیمورى
- ۳۶..... ۳-۱۳- نحوه اجراى نگاره ها در مکتب تیمورى
- ۳۷..... ۳-۱۴- رنگ در آثار قبل از دوره تیمورى (سده هفتم)
- ۳۷..... ۳-۱۵- تاثير موضوع ومحتواى اثر در انتخاب رنگ ها
- ۳۹..... ۳-۱۶- تاثير ارتباط نگارگران با عالم خيال در انتخاب رنگ ها
- ۴۲..... ۳-۱۷- انتخاب رنگ هاى زمينه
- ۴۵..... ۳-۱۸- مذهب در دوره تیمورى
- ۴۵..... ۳-۱۹- تاثير دين اسلام در انتخاب پالت هاى رنگى
- ۴۶..... ۳-۲۰- ويژگى هاى نگارگرى دوره تیمورى
- ۴۷..... ۳-۲۱- رنگ در آثار بهزاد

فصل چهارم:

- ۴- روش شناسی تحقیق..... ۵۱
- روش تحقیق ۵۱
- اهداف تحقیق ۵۱
- ۴-۱-۱- تخته رنگی نگاره ۵۲
- ۴-۱-۲- مجموعه تخته رنگهای انتخابی از نسخه خطی ۵۳
- ۴-۱-۳- تخته رنگی نهایی یک نسخه خطی ۵۳
- ۴-۱-۴- تخته رنگ نهایی یک دوره حکمرانی در مکتب تیموری ۵۴
- ۴-۱-۵- تخته رنگ نهایی مکتب تیموری ۵۴
- ۴-۱-۶- مشخص نمودن ارتباط بین گروه رنگ های انتخابی با موضوعات نگارگری دوره تیموری ۵۶
- ۴-۱-۷- نقاشان دوره تیموری در انتخاب تخته رنگ از یکدیگر تبعیت می کردند ۵۷
- فرضیه های تحقیق ۵۷
- روش گرد آوری ۵۷
- یافته ها و تحلیل آنها ۵۹

فصل پنجم:

- ویژگی های آثار مورد بررسی نگارگری نسخه های خطی دوره های مختلف مکتب تیموری ۶۱
- ۱- گلچین اشعار گلبنگیان (اسکندر سلطان) ۶۱
- ۲- گلچین اشعارموزه بریتانیا (اسکندر سلطان) ۶۱
- ۳- خمسه نظامی (شاهرخ) ۶۱
- ۴- مجمع التواریخ (شاهرخ) ۶۲
- ۵- معراج نامه ایغوری (شاهرخ) ۶۲
- ۶- گلستان سعدی (بایسنقر میرزا) ۶۲

- ۶۳..... ۷- شاهنامه بایسنقری
- ۶۴..... ۸- کلیله و دمنه (بایسنقر میرزا)
- ۶۴..... ۹- شاه نامه محمد جوکی (بایسنقر میرزا)
- ۶۵..... ۱۰- شاهنامه ابراهیم سلطان
- ۶۵..... ۱۱- خاوران نامه
- ۶۵..... ۱۲- بوستان سعدی (ابراهیم سلطان)
- ۶۶..... ۱۳- خمسه نظامی (سلطان حسین بایقرا)
- ۶۶..... ۱۴- ظفر نامه (سلطان حسین بایقرا)
- ۶۶..... نتیجه تحقیق
- ۶۷..... نتیجه تخته رنگ ها

فصل ششم:

- ۷- پروژه عملی
- ۱۸۷..... ۱-۷- پروژه عملی
- ۱۸۹..... ۲-۷- تابلو ها
- ۲۰۰..... منابع و مأخذ

■ پیشگفتار

حمد و سپاس بیکران بر ذات اقدس الهی که بر این بنده حقیر منت نهاد تا بتوانم تدبری در آثار نگارگری داشته باشم و قدمی در این راه بردارم .

نقاشی ایران از زمان قبل از اسلام تا حال از جهات مختلف مورد توجه بوده که این خود نشان دهنده اهمیت به سزایی است، که همواره هنرمندان و محققان برای آن قایل بوده اند، وبا گذشت سالیان متمادی از خلق این نگاره ها، هنوز نکات بی شماری در آنها نهفته است، که باید کشف شود. از آنجا که با پذیرش دین اسلام از ایرانیان، توجه به کتابت و تذهیب و نگارگری توسط هنرمندان و خوشنویسان نیز اهمیت پیدا کرد، خوشنویسان، مذهبان، کاتبان و نگارگران مذهب را سر لوحه کار خود قرار دادند به عنوان هنری مقدس و اسلامی در آمد. با توجه به اهمیت مطالعه و تحقیق در هنر نگارگری لذا تلاش نمودم از این گنجینه گرانبها پژوهشی در

نگارگری دوره تیموری داشته باشم.

ابتدا دوره های مختلف حکمرانی در دوران حکومت تیموریان را بررسی و کتابهای مصور شده در این دوران رامشخص واز بین تصاویر آنها تعداد هشتاد و پنج اثر را انتخاب و تخته های رنگی هر یک را اجرا و مورد بررسی قرار دادم.

نکته مورد توجه این است که با توجه به دنیای گسترده نقاشی ایرانی در این پایان نامه سعی شده است به بررسی و معرفی تخته های رنگی دوره تیموری پرداخته شود. امیدوارم که خداوند متعال توفیقی نصیب کند و در فرصتی دیگر تخته های رنگی دوره های مختلف را مورد بررسی قرار داده و معرفی نمایم. این تحقیق در مورد یکی از دوره های نگارگری ایران صورت پذیرفته که به بررسی و معرفیتخته های رنگی نگاره های دوره تیموری پرداخته شده است که:

در فصل دوم، مکتب تیموری و نگارگری آن در دوره های حکمرانی مختلف بررسی شده است.

در فصل سوم، نگارگران دوره تیموری معرفی و بررسی شده است.

در فصل چهارم، رنگ و تخته های رنگی و تاثیر موضوع و محتوا بر اثر انتخاب تخته های رنگی و تاثیر ارتباط نگارگران با علم خیال در انتخاب رنگها و... پرداخته شده است.

در فصل پنجم، معرفی تخته های رنگی نگاره های دوره تیموری و نتیجه آنها مورد بررسی قرار گرفته است.

در فصل ششم، تخته های رنگی به همراه نگاره ها و مجموعه تخته رنگ نهایی ترسیم شده است.

در فصل هفتم، پروژه عملی و تابلوهای نقاشی آمده است.

امیدوارم مورد توجه اهل فن و دوستدارن فرهنگ و هنر اسلامی قرار بگیرد، و لطفی را که خداوند عز و جل

به این بنده حقیر عنایت نموده، به نحوه شایسته ای پاسخ داده باشم.

فصل اول

رنگ، در نگارگری ایران فلسفه و دنیای ویژه خود را دارد و در جهان هنر، رنگ شناسی و رنگسازی دارای حکمت و جهان بینی خاص خود است. با رواج دین مبین اسلام، مسلمانان تمایل خود را به نوشتن و کتابت و تذهیب و نگارگری، نشان دادند و این هنرها را به حد کمال زیبایی، رساندند.

دوران تیموری امکان یکپارچه کردن دستاوردهای مکاتب گوناگون نقاشی ایرانی را بوجود آورد، و در اکثر آثار این دوره، رنگها با تنوع بسیار بکار برده شده، و آثار نگارگری هر کتاب با کتابهای دیگر از نظر تنوع رنگی متفاوت می باشد.

در نگارگری دوره تیموری به جهت دوری نگارگر از پرسپکتیو خاص و ایجاد جهانی تجریدی و دو بعدی، با استفاده از گیرایی و ارزشهای ویژه ی هر رنگ و ارزش دادن، و ایجاد شأن و مرتبه در فضای نگارگری خود، نوعی بعد معنوی و عرفانی را خلق می کند، و ارزش هر شیء، موجود، مکان و زمان را به زیبایی تمام در نقطه به نقطه نگاره مجسم می سازد.

در دوران حکومت تیموری نگارگران، هر یک برای خود تخته رنگهای خاصی داشتند، که با هم متفاوت و بر یکدیگر نیز تأثیر گذار بوده اند. همه نگارگران در انتخاب رنگ، به محتوا و موضوع اثر نیز توجه داشته اند، و همین امر باعث شده، تا تخته رنگهای مشترکی داشته باشند. و استفاده از برخی رنگها که در نگارگری دوره های قبل از تیموری نیز تأثیر گذار بوده اند، رنگ طلایی، کاربرد فراوانی در نگارگری این دوره داشته، که می تواند نتیجه دست و دل بازی حاکمان آن دوره باشد.

در فصل های مختلف این پایان نامه به بررسی و معرفی تخته های رنگی و ارتباط بین گروه رنگ های انتخابی با محتوای نگاره ها و به دست آمدن کلیات آماری از میزان و نحوه استفاده از گروه رنگی در نگاره های دوره تیموری پرداخته شده است. در نتیجه چهره ای روشن از تخته رنگ ها و ویژگیهای نگاره های دوره تیموری بدست آمده است.

۱- بیان مسئله:

دوران تیموری امکان یکپارچه کردن، دستاوردهای مکاتب گوناگون نقاشی ایرانی را به وجود آورد، و در اکثر این آثار، رنگ ها با تنوع بسیار بکاربرده شده، و آثار نگارگری هر کتاب با کتاب های دیگر دارای تنوع رنگی می باشد؛ حتی بنظر می رسد، که نقاشان دوره ی تیموری هر یک برای خود تخته رنگ های خاصی داشتند، که با هم دیگر متفاوت بوده، و در مواردی متأثر از یکدیگر بوده اند، در این راستا با معرفی تخته رنگ های دوره تیموری در پی پاسخ به سوالات اصلی پژوهش می باشیم.

۲- سؤال های آغازین در تحقیق حاضر:

- ۱- آیا انتخاب، تخته رنگ های آثار نقاشی دوره تیموری متناسب با محتوای آن آثار بوده؟
- ۲- آیا نقاشان دوره ی تیموری در گزینش تخته های رنگ از یکدیگر متأثر بوده اند؟

۳- ضرورت تحقیق:

با توجه به مطالعات انجام شده در مورد تخته رنگ های دوره ی تیموری و گستردگی نگارگری این دوره وهمزمانی چند دوره ی حکمرانی با هم در شهرهای مختلف مانند شیراز و هرات.

۴- فرضیه ها :

- ۱- به نظر می رسد انتخاب تخته رنگ های، بعضی از نقاشان دوره ی تیموری مرتبط با محتوای آثارشان بوده است.
- ۲- به نظر می رسد، بعضی از نقاشان دوره تیموری در انتخاب تخته های رنگ هایشان متأثر از دیگر نقاشان هم دوره خود بوده اند.

فصل دوم

۱- پیشینه تحقیق:

الف- پایان نامه ها

- ۱- طلوع خوشزاده، مریم، بررسی رنگ در نقاشی ایرانی (مکتب هرات)، استاد اردشیر مجرد تاکستانی، مرتضی اسدی، کارشناسی، دانشگاه شاهد، دانشکده هنر، تهران، ۱۳۷۶. در رساله فوق بیشتر به معرفی رنگ ها پرداخته شده و رنگ های استفاده شده در نگارگری ها رامورد بررسی قرار نداده.
- ۲- گیلی، مرجان، نگارگری خمسه نظامی در دوران تیموری و صفوی، استاد محسن مراثی، کارشناسی، دانشگاه شاهد، دانشکده هنر، تهران، ۱۳۷۸. در پایان نامه خود به موضوع صحنه هایی از خمسه نظامی پرداخته و نقاشان خمسه نظامی رادر دوره های تیموری و صفویه رامعرفی نموده.
- ۳- گو هریان، ح، بررسی رنگ در قرآن، استاد راهنما دکتر حبیب الله آیت الهی، دانشگاه شاهد، دانشکده هنر، تهران ۱۳۷۵. در این پایان نامه تمامی کلمات مربوط به رنگ بوده از جمله زرد، قرمز، سبز، سیاه و سفید را جداگانه در آیات مختلف بررسی کرده، وروایاتی را نیز که تکمیل کننده بحث بوده، در ادامه مطالب آورده است. همچنین در فصل آخر آیات مربوط به نور و تاریکی گردآوری و نظرات فلاسفه ای چون ملاصدرا ، شهید مطهری و علامه طباطبایی استفاده شده است.
- ۴- مسعودی، معصومه، صور خیال در نگارگری ایرانی اسلامی، استاد راهنما محمدرضا ریخته گران و مهدی حسینی. در پایان نامه فوق خیال و تخیل را به عنوان یکی از حواس باطنی نقش عمده در آفرینش اثر هنری را آورده است. در فصل ششم پایان نامه صور خیال در نگارگری ایرانی اسلامی بررسی کرده است. وخیال را عنصر اصلی نگارگری بر شمرده و نقاش ایرانی با تصرف ذهنی در موضوعات ، تصاویری از ذهن خود (خیال) ایجاد می کرده است، اشاره شده.

ب- مقاله

۱- جایگاه و نمود مذهب در نگارگری ایرانی (ایلخانی و تیموری)

مهناز شایسته فر، دو فصلنامه هنر اسلامی، سال سوم، شماره پنجم، پاییز - زمستان ۱۳۸۵.

در این مقاله دو مکتب مهم نگارگری، مورد مقایسه قرار گرفته است. در دوران ایلخانی علاوه بر اسلام، انعکاس دو مذهب بودایی-مسیحی، در نگاره های این دوران، دیده می شود، ولی با توجه به اینکه دموکراسی مذهبی در این دوران قابل تأمل می باشد، تعصبات مذهبی نسبت به دوران تیموری کم تر است.

۲- بررسی نمادهای نور و فرشته ی راهنما یا پیر فرزانه در فرهنگ ایران و نگارگری دو دوره ی تیموری و صفوی، دکتر مهناز شایسته فر، تاجی کیانی، دو فصلنامه هنر اسلامی، سال اول، شماره دوم، بهار، تابستان ۱۳۸۴.

در مقاله فوق نگارگری ایرانی را حامل نمادها و نشانه ها و عناصر رمزی فراوانی دانسته اند. آمده است که این رمزها و نمادها حایز پیشینه ای به وسعت تاریخ در فرهنگ ایرانی است. فرهنگ ایرانی بر خواسته از اسطوره ها، دین، ادبیات و آیین های باستانی است که نشانه های تاریخی آن از دوران کوچ آریایی ها و ظهور دین زرتشت در این سرزمین آغاز می گردد. این اسطوره ها و روایات دینی زرتشتی در آثار و منابعی چون اوستا، بندش و غیره قابل شناسایی است. در دوره اسلامی، امتداد فرهنگ باستانی ایران در آثار عرفا و شعرا و حکمایی چون سهروردی، نظامی و مولوی به چشم می خورد. همچنین آیات و روایات قرآنی بر فرهنگ عرفانی اسلامی ایران تأثیر گذاشته اند.

۳- بررسی عنصر وحدت در نظام ترکیب بندی نگاره ی بنای خورنق کمال الدین بهزاد.

خشایار قازی زاده، مجموعه مقالات همایش بین المللی کمال الدین بهزاد، انتشارات فرهنگستان هنر، تهران، پاییز ۱۳۸۳.

در این مقاله ترکیب مجموعه اشکال، به خصوص انسانها تابع هندسه ای است که معماری بنا حاکم می باشد. به بررسی عناصر و عوامل وحدت آفرین ترکیب بندی، نظام طراحی عناصر انسانی و نیز سایر عناصر موجود در نگاره بنای خورنق پرداخته شده.

۴- ساختار تجسمی و شعری آثار کمال الدین بهزاد.

عبدالمجید حسینی راد، مجموعه مقالات همایش بین المللی کمال الدین بهزاد، انتشارات فرهنگستان هنر، تهران، پاییز ۱۳۸۳.

در این مقاله به رابطه‌ی میان خلاقیت شعری با برداشت تجسمی هنرمند و توصیف مضامین شعری و ساختار تجسمی آثار بهزاد در ارتباط با ساختار ادبی و شاعرانه موضوعاتی که نقاشی کرده است، بررسی شده.

۵- جلوه مقام های عرفانی در آثار کمال الدین بهزاد.

مینا صدری، مجموعه مقالات همایش بین المللی کمال الدین بهزاد، انتشارات فرهنگستان هنر، تهران، پاییز ۱۳۸۳.

در مقاله فوق به شیوه‌ی بیان یکی از مضامین مهم عرفانی، «مقام» در آثار کمال الدین بهزاد بررسی و پرداخته شده.

فصل سوم